

УДК 37.026:371.315

**ЕВРИСТИЧНА ДІАЛОГОВА ВЗАЄМОДІЯ В НАВЧАННІ
СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Проценко І.І.

*Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка*

Розглядаються основні компоненти та способи формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя на основі евристичної діалогової взаємодії із активною запитальною діяльністю студентів.

Ключові слова: евристична діалогова взаємодія, запитальна діяльність, професійно-творчі вміння.

**ЭВРИСТИЧЕСКОЕ ДИАЛОГОВОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ
В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

Проценко И.И.

Рассматриваются основные компоненты и способы формирования профессионально-творческих умений будущего учителя на основе эвристического диалогового взаимодействия с приоритетами вопросительной деятельности студентов.

Ключевые слова: эвристическое диалоговое взаимодействие, вопрошающая деятельность, профессионально-творческие умения.

**HEURISTIC DIALOGUE CO-OPERATION IS IN EDUCATION
OF STUDENTS PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Procenko I.I.

Worked out didactics model basic components and methods of forming of professionally-creative abilities of future teacher on the basis heuristic dialogue co-operating with priorities of interrogative activity of students.

Key words: heuristic dialogue co-operation, inquiring activity, professionally-creative abilities.

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Серед провідних напрямів реформування й модернізації навчання у вищій школі, сучасна педагогічна наука виокремлює традиційну діалогізацію навчання як провідного способу оволодіння значущими вміннями для подальшої фахової компетенції майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

У вищій школі спостерігається активізація знань студентів у визначенні вибору ними власної освітньої траєкторії, тобто виявляє себе рефлексивний компонент евристичної діяльності майбутнього фахівця.

Ідеї переведення навчального процесу на діалогічні основи розглядаються багатьма вченими та практичними науковцями, але не помічається суттєвих інноваційних змін до ведення евристичної діалогової взаємодії в навчальний процес вищої школи. Реформування освіти, зокрема вищої педагогічної, може бути реалізовано на основі особистісно орієнтованого та діалогічного підходів. У зв'язку з цим посилюється необхідність і роль діалогової взаємодії, особливо з упровадженням інноваційної технології евристичного навчання, що в останні роки починає займати пріоритетні позиції в сучасній педагогічній науці та практиці навчання. Освітня діяльність студентів, зокрема, конструювання значущого для них освітнього творчого продукту, можливе лише в евристичній діалоговій взаємодії, коли суб'єкт навчання за допомогою серії пізнавальних запитань спочатку визначає коло незнаного й поступово заповнює його значимими для себе знаннями. Тож діалогова взаємодія є не просто педагогічним методом, а стає пріоритетним принципом освіти. Водночас на сьогодні не визначено чіткого підходу до освоєння професійних умінь за допомогою різних способів евристичної діалогової взаємодії. Нині, запитання – продукт творчої діяльності студентів, що має в собі й базис запитання, і творчо-діяльнису, що основана на відокремленні знань від незнань, при діалектичному протиріччі запитання при переході від старих знань до нових.

Тож стає очевидною суперечність між потужними дидактичними можливостями евристичного діалогу для успішного формування основи професійної компетентності – сутнісних професійно-творчих умінь та недосконалими технологіями їх формування.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У наукових працях М. Бахтіна [4], А. Короля [1], А. Хуторського [2; 3] та інших визначено потужний потенціал навчального діалогу, умови його побудови та реалізації, проте немає єдиного підходу до розкриття суті та способів формування евристичного діалогу як способу оволодіння необхідними професійно-творчими вміннями. Більшість дидактів вважають діалог та його складову – евристичну діалогову взаємодію – усіх учасників навчального процесу універсальною основою будь-якої дидактичної системи. Діалог має пронизувати весь процес навчання, забезпечуючи кількісні та якісні зміни професійної діяльності майбутніх учителів, їхнього творчого розвитку й самореалізації.

М. Бахтін стверджує, що істина не народжується й не знаходиться в голові однієї людини, вона народжується між людьми, які разом відкривають істину, у процесі їх діалогової взаємодії. Евристичний діалог є не просто педагогічним методом або формою, а й стає пріоритетним принципом освіти [4].

Г. Волков у роботі «Соціологія науки» наголошує, що весь процес навчання являє собою процес передачі інформації від викладача до студента. Викладач у цьому випадку функціонує як носій і передавач готової інформації, а студент – як «запам'ятовуване обладнання, що є показником нетворчого характеру такого навчання».

В евристичному діалозі обумовлюється пріоритет особистого начала студента в його освітньому середовищі, а не викладача, що, із нашого погляду, більш ефективний спосіб формування професійно-творчих умінь. Здібність студента вести евристичний діалог пов'язана з умінням відокремлювати знання від незнань, будувати мету свого навчання, обирати для цього необхідні освітні продукти.

Така перспектива перебудови традиційного діалогу з монополією запитань викладача на реальну й рівноправну діалогову взаємодію стикається з багатьма перешкодами, долати які варто оперативнo та якісно.

У зв'язку з цим **мета цієї статті** полягає у з'ясуванні основних компонентів і способів, за яких має бути побудована оптимальна діалогова взаємодія, що забезпечує конструктивні розв'язання пізнавальних проблем і створення майбутніми педагогами на їх основі значущих

освітніх продуктів – головної мети евристичного навчання та складової фахової компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійно-творчих умінь розуміється не як самоціль, а як важливий продукт самореалізації вчителя. Варто розуміти також, що такі вміння найоперативніше й найуспішніше можуть формуватися переважно в евристичному навчанні та його вирішальній ділянці – пізнавально-творчій діалоговій взаємодії, що у свою чергу стає важливим продуцентом досліджуваних професійно-творчих здібностей і вмінь.

Чому ж діалогова взаємодія здатна успішно формувати ці вміння? Пріоритет у тому, що діалогова взаємодія – це важлива й часто не достатньо реалізована можливість, а, по-друге, саме на полі цієї взаємодії найактивнішим способом формуються важливі евристичні (дослідницькі, проектні, комунікативні, риторичні) та інші творчі вміння, конче потрібні для успіху педагогічної діяльності.

Основна мета евристичного навчання в сучасній педагогічній освіті – створення значущого освітнього продукту в процесі евристичної діалогової взаємодії. У річищах пошуків оптимальної технології навчання для успішного формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя стало важливим з'ясування форм і методів оволодіння ними в процесі евристичної запитальної діяльності суб'єктами навчання, ставлячи серію пізнавальних запитань до кожного значущого продукту.

У процесі навчання, зокрема у вищому навчальному закладі, і дотепер основну роль відіграє викладач зі своєю серією запитань, зауважень, настанов. А студент іде, зазвичай, у фарваторі викладацької діяльності, слухняно виконуючи всі його вимоги, звикаючи до репродуктивної діяльності, що перебиває шлях до ініціативи та творчості студента. Отже, важливо досягти паритетної діалогової взаємодії, де ініціатива й запитальна діяльність викладача і студента мають рівні права й можливості й в обговоренні навчальних проблем, і в побудові важливих освітніх продуктів.

Проектування експериментальної роботи спиралося на філософські й педагогічні ідеї антропології, гуманістичної (особистісно орієнтованої) парадигми освіти, суттєві характеристики евристичного

навчання, зокрема такі, як: а) висока мотивація до професійно-творчої діяльності майбутнього вчителя; б) володіння вміннями ставити серію пізнавальних запитань собі та іншим для виявлення кола незнаного; в) послідовне заміщення незнаного знаннями в процесі індивідуальної роботи та евристичної діалогової взаємодії з іншими суб'єктами навчання; д) цілеспрямованість на створення значимого для студента освітнього продукту.

У зв'язку з цим дослідниця увага зосередилась на формуванні таких професійних умінь творчого характеру студентів:

- загальні діалогічні вміння (уміння виявляти суперечності й усувати їх, співпрацювати на інтерактивній основі у спільній творчій взаємодії (евристична бесіда, дискусія, диспут, мозкова атака тощо) із іншими суб'єктами навчання; уміння переконувати й навіювати, приваблювати до себе, уміння виявляти взаємоповагу, взаєморозуміння, взаємодопомогу);

- професійні вміння запитальної діяльності як епіцентру сучасного діалогу та діалогової взаємодії студентів у прогнозуванні, моделюванні, конструюванні освітніх продуктів (уміння в діалоговій взаємодії виявляти поле незнання, заміщувати його значущими для особистості знаннями – теоретичними та емпіричними; уміння розглядати кілька точок зору на природу, зміст і способи створення запланованого освітнього продукту);

- діагностичні вміння (уміння осмислювати, удосконалювати й запроваджувати діагностичний інструментарій (рівні, критерії, показники, методи і прийоми вимірювання) при обміні запитаннями й відповідями з викладачами, товаришами для різних освітніх продуктів (розповідь, доповідь, евристична бесіда, дискусія, диспут, КТС – колективна творча справа), щоб визначити їх якісні й кількісні показники; уміння корегувати й удосконалювати створені продукти пізнавально-творчої (евристичної) діяльності за допомогою низки евристичних запитань і відповідей викладачів і студентів.

Виокремлення досить обмеженого кола професійно-творчих умінь не випадкове. По-перше, зазначені вміння інтегральні за своїм змістом і тому охоплюють практично всі провідні характеристики професійної творчості студентів; по-друге, дослідження надмірної кількості профе-

сійних умінь творчого характеру унеможлиблює ґрунтовне вивчення, адекватне діагностування та оцінювання. Тож в експериментальних і контрольних групах порівнювався рівень сформованості тільки означених вище блоків професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

Для експериментального випробування процесу формування професійно-творчих педагогічних умінь виконувалася низка інноваційних завдань:

- доводити доцільність діалогової взаємодії як складової евристичного діалогу в його паритетній, суб'єкт-суб'єктній сутності;
- розкривати цільові та змістовні складові професійно-творчих діалогових умінь студентів.

Підготовчо-організаційний компонент цієї моделі передбачав роботу в основному з викладачами – учасниками експерименту. Проведено вивчення дидактичної й методичної літератури з проблематики дослідження. На методичному семінарі-практикумі обговорено, узгоджено й уточнено суть та особливості евристичної діалогової взаємодії викладача і студентів, її зміст і способи освоєння професійних творчих умінь.

Для цієї мети створено постійний діючий теоретико-практичний семінар для педагогів-експериментаторів, де обговорювалась й узгоджувалась загальна модель організації евристичної діалогової взаємодії викладача та студента, розроблялась програма спецкурсу «Евристична діалогова взаємодії суб'єктів педагогічного ВНЗ як спосіб досягнення провідної навчальної мети – створення освітнього професійно-творчого продукту» (таблиця 1.) та з основними теоретичними та практичними основами евристичної діалогової взаємодії, основними евристичними запитаннями, якими студент повинен оволодіти в процесі вивчення зазначеного спецкурсу.

Мотиваційний компонент експериментального дослідження – це попередня підготовка студентів до оптимальної евристичної діалогової взаємодії. Щоб досягти цього, педагог на практичному занятті розкривав значущість діалогу і його конкретної форми – діалогової взаємодії, роз'яснював суть й особливості діалогу евристичного характеру, необхідність його у конструюванні значущого освітнього продукту (напри-

клад, евристичної бесіди, виховного чи навчального проекту, дискусії старшокласників тощо).

Процесуальний компонент дослідження охоплював чотири основні кроки навчальної діяльності.

Першим передбачалось уточнення змісту евристичної діяльності відповідно до поставлених завдань мотиваційного компонента.

Другий крок: студент самостійно добирає серію евристичних запитань до процесу створення певного освітнього продукту з метою виявлення поля незнаного й уточнення пізнавально-евристичних запитань у процесі діалогової взаємодії в інтерактивній групі (4-5 осіб) та академічній групі.

Таблиця 1.

Навчальний план спецкурсу «Евристична діалогова взаємодія при створенні творчого освітнього продукту студентами гуманітарних дисциплін педагогічного університету»

№ п/п	З м і с т	Лекц.	Прак.	Всього
1.	Вступ. Евристичний діалог у структурі фахової підготовки майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін	2		2
2.	Основні етапи розвитку евристики та евристичного діалогу	2		2
3.	Суть, зміст і способи формування вмінь постановки основних евристичних запитань	2		2
4.	Основні педагогічні вимоги до гуманістичного, евристично спрямованого діалогу. Діалогова взаємодія у створенні необхідних і достатніх освітніх продуктів	2		2
5.	Теоретичні й технологічні основи діалогової взаємодії при створенні освітніх (творчих) продуктів	2	2	4
6.	Критерії творчого продукту в процесі діалогової взаємодії	2	2	4
7.	Формування загальних діалогічних умінь за допомогою евристичних запитань	2	6	8

8.	Розвиток і формування вмінь запитальної діяльності студентів у прогнозуванні, моделюванні, конструюванні освітніх продуктів у процесі діалогової взаємодії	2	4	6
9.	Формування діагностичних умінь при створенні освітніх продуктів в евристичному навчанні		2	2
10.	Постановка евристичних запитань у процесі захисту творчого продукту		2	2
11.	Взаємодія вчителя з аудиторією як творчий процес		2	2
	ВСЬОГО	16	20	36

Третім кроком передбачалося самостійне створення різних освітніх продуктів (евристична бесіда, дискусія, диспут, розповідь, доповідь, педагогічний проект тощо) із застосуванням здобутих у процесі запитальної діяльності знань й вмінь за допомогою серії евристичних запитань і відповідей на них, що розкривають суть і зміст конкретного продукту. Четвертий етап – презентація освітнього продукту, його обговорення на рівні інтерактивної групи (відповідно до обсягу поставленої мети й завдань) та захист перед аудиторією.

Діагностично-оцінювальний компонент – діагностика професійно-творчої діяльності студентів базувалася на тому, що продукт, створений творчими зусиллями, а також у ньому було застосовано евристичну діалогову взаємодію, це не тільки певна теоретична чи практична робота, це завжди й об'єктивний показник рівня професійного розвитку особистості.

Висновки. З'ясовано, що евристична діалогова взаємодія можлива лише за умови пріоритету продуктивної запитальної діяльності самих студентів.

Експериментом доведено, що за такої умови студент перетворюється із пасивного споживача інформації на активного здобувача необхідних професійних знань і вироблення вмінь.

На мотиваційному, процесуальному та діагностичному рівнях продуктивна діяльність основних суб'єктів навчання можлива лише

завдяки оперативному освоєнню студентами механізмів запитальної діяльності. Уведення до програми «Основи педагогічної творчості» зазначеного спецкурсу дасть можливість студенту докладно й точно оволодіти цією основною одиницею евристичного навчання.

Перспективами в подальших розвідках ми вбачаємо в необхідності виокремлення типових запитань у процесі запитальної діяльності до різних видів творчих продуктів, представлених у навчальній програмі спецкурсу, віднайдення способів їх освоєння й застосування в навчальному процесі студентів педагогічного університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Король А.Д. Диалог в образовании: эвристический аспект. Научное издание / А.Д. Король. – М.: ЦДО «Эйдос», Иваново : Издательский центр «Юнона», 2009. – 260 с.
2. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
3. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников. Методика продуктивного обучения: пособ. для учителя / А.В. Хуторской. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.
4. Чаплєвич Е. Діалогічне мислення Михайла Бахтіна. Література. Теорія. Методологія / Пер. з польськ. С. Яковенка; Упорядкув. і наук. ред. Д. Уліцької. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 176-197.